

**ВПЛИВ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ НА ВИХОВАННЯ
ГЕНДЕРНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

У статті розглядаються питання гендерних стереотипів та їх впливу на виховання гендерної культури молодших школярів. Визначено сутність і поняття гендерних стереотипів хлопчиків і дівчаток у початковій школі. Звернена увага на аналіз сучасних вченах щодо підручників початкової школи із питань існуючих стереотипів.

Ключові слова: *гендер, гендерне виховання, гендерна культура, гендерні стереотипи.*

Е.А. Ильина

**ВЛИЯНИЕ ГЕНДЕРНЫХ СТЕРЕОТИПОВ НА ВОСПИТАНИЕ
ГЕНДЕРНОЙ КУЛЬТУРЫ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ**

В статье рассматриваются вопросы гендерных стереотипов и их влияния на воспитание гендерной культуры младших школьников. Определена сущность и понятие гендерных стереотипов мальчиков и девочек в начальной школе. Обращено внимание на анализ современных ученых относительно учебников начальной школы по вопросам существующих стереотипов.

Ключевые слова: *гендер, гендерное воспитание, гендерная культура, гендерные стереотипы.*

EA Ilina

**INFLUENCE OF GENDER STEREOTYPES ON EDUCATION GENDER
CULTURE OF YOUNGER SCHOOLBOYS**

The article deals with gender stereotypes and their influence on the education of younger schoolboys gender culture. The essence of the concept of gender stereotypes of boys and girls in primary school. Attention is paid to the questions of analysis of the elementary school textbooks on the existing stereotypes by modern scientists.

Keywords: *gender, gender education, gender culture, gender stereotypes.*

Постановка проблеми. Реальне життя змінюється швидше, ніж людські уявлення про нього. Сучасне суспільство вже не потребує такого жорстокого розмежування ролей у сфері виробництва і домогосподарства, яке існувало в традиційному суспільстві. Підписавши численні міжнародні документи, Україна підтвердила свої зобов'язання щодо створення інституційних механізмів для впровадження гендерної рівності, посилення ролі жінок в економічній, соціальній і політичній сферах, а також включення гендерних пріоритетів в локальні, національні та регіональні програми.

Слід зазначити, що наша держава зробила значний крок уперед щодо впровадження політики, орієнтованої на досягнення гендерної рівноправності в усіх сферах суспільного життя. Чинне законодавство України визнає важливість політики соціальної та гендерної справедливості, як гарантію забезпечення рівних прав усіх громадян України.

Однією з найважливіших цілей сучасної системи виховання є формування різнобічно розвиненої, морально зрілої, творчої особистості учня. Прийшло розуміння того, наскільки важливі для підростаючого покоління знання про взаємини жінок і чоловіків. Зміст виховної роботи по формуванню гендерної культури полягає у формуванні егалітарних взаємин між чоловіками і жінками; прагненні до взаєморозуміння, уважному ставленню і турботі один про одного у взаєминах між чоловіками і жінками; у формуванні вмінь встановлювати партнерські відносини між чоловіками і жінками, конструктивно співпрацювати з людьми, не втрачаючи своєї гендерної ідентичності, і не порушуючи гендерної ідентичності інших; прищепленні почуття рівності самоцінності, самовідчуття; сприянні самоідентифікації поряд з дотриманням рівності прав чоловіків і жінок.

Гендерне мислення, гендерний світогляд формуються на основі гендерних знань. Засвоюючи основи наук, наповнених гендерним підходом до висвітлення всіх сторін життя людини, учні самі і за допомогою педагогічних працівників формують свій світогляд. Тому, перш за все гендерна просвіта необхідна для педагогічних працівників для попередження можливих гендерно-

рольових конфліктів, які виникають під час навчально-виховного процесу. Гендерна просвіта необхідна педагогам для формування елементів культури та партнерського спілкування з учнями з метою виховання в учнівській молоді гендерної рівності як складової частини суспільних відносин.

Гендерна просвіта педагогів передбачає зміну свідомості, подолання патріархальних гендерних стереотипів, оволодіння новим світоглядом щодо взаємодії статей у суспільстві. Процес засвоєння і переробки гендерних знань вимагає від педагогів апеляції до особистого досвіду, переосмислення власних зразків поведінки, бо в навчальних закладах відбувається розвиток і становлення особистості дитини, майбутнього громадянина України, і саме в цей час необхідно закласти основи гендерної культури, гендерної освіченості. Урахування гендерного чиннику у вихованні і навчанні дитини вихователями, педагогами, батьками сприятиме розвитку українського суспільства ХХІ століття.

Огляд наукової літератури засвідчив, що різні аспекти питання гендерного виховання і освіти дітей і молоді є об'єктом ґрунтовного вивчення вітчизняних і зарубіжних дослідників. Так, методологічні проблеми гендерної підготовки висвітлені в працях О. Вороніної, В. Гайденко, Г. Гарфінкеля, Е. Гоффмана, В. Кравця, Л. Штильової. Питання введення гендерної складової в освіту досліджували Ш. Берн, Т. Говорун, О. Кікінежді, І. Кон, О. Ярська-Смирнова та ін. Впровадження гендерного підходу у вихованні підлітків та старшокласників вивчали С. Вихор, Л. Ковальчук, Л. Яценко. Гендерне виховання студентської молоді та професійної підготовки майбутніх фахівців є предметом наукових пошуків І. Іванової, І. Мунтяна, О. Цокур. Питання сучасних гендерних досліджень у педагогіці вивчали Л. Булатова, Я. Кіччук, О. Луценко, А. Мітрофанова та інші науковці.

Встановлено, що увага сучасної педагогічної думки сконцентована фактично на двох протилежних напрямках виховання з акцентом на фактор статі: традиційне, статево-рольове (Н. Афанасьєва, Д. Ісаєв, Т. Репіна, Л. Столярчук, Т. Хризман та ін.) і гендерне (Т. Говорун, О. Кікінежді,

В. Кравець, Л. Штильова та ін.). Це зумовило появу відповідної термінології: «статевро-льове виховання», «гендерне виховання», «гендерна соціалізація» та призвело до невизначеності окремих термінів – «гендерна культура», «гендерна вихованість» тощо.

Мета статті – теоретично обґрунтувати вплив гендерних стереотипів на виховання гендерної культури молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. Спираючись на твердження Павлущенко Н.М., проблема виховання учнів різних статей є доволі складною та актуальною в педагогічній науці. Незважаючи на поширеність гендерних досліджень, питання гендерного виховання молодого покоління здебільшого висвітлюються по-різному і розглядаються в межах статево-рольового підходу. Так, синонімічним поняттю «статевро-льове виховання» дітей молодшого шкільного віку визначають поняття «гендерне виховання» і розробляють його в межах гендерної соціалізації. Дослідження сучасних науковців (П. Горностай, І. Кльоціної, О. Луценко та ін.) свідчать, що традиційна гендерна соціалізація хлопчиків і дівчаток молодшого шкільного віку відтворює патріархальні стереотипи як в суспільній, так і в приватній сферах [6, 8].

Базуючись на визнанні гендерних прав, які є складовою основних прав та свобод людини, гендерне виховання здійснюється через всі види діяльності – гру, спілкування, працю, навчання. Значну роль у здійсненні гендерного виховання відіграють сім'я, навчання, позашкільні заклади, а також інші заклади культури, центри соціальних служб, центри професійної підготовки тощо. Зростає роль громадських організацій та об'єднань, які використовують можливості неформальної освіти. Саме завдяки їх ініціативі стало можливим здійснення програми «Уповноважена освіта», метою якої було сприяння впровадженню навчання та просвітницьких курсів, факультативів, літніх шкіл з гендерної рівності. У рамках програми Представництва ООН в Україні «Гендер у розвитку» з'явилися курси з гендерної проблематики в окремих установах III-IV рівнів акредитації і підготовлені навчальні програми та перші посібники з них, проведені конференції і круглі столи, цикли семінарів для різних категорій

державних службовців, представників вищої школи, вчителів, громадськості, засобів масової інформації, створено ресурсні центри з проблематикою у ряді регіонів. Досягнення безперечні, але це тільки перші кроки [5].

Саме тому особливого значення набуває повсякденна робота щодо поширення гендерних знань, упровадження в життя принципів гендерної рівності та формування нових стандартів і традицій поведінки, які б закріплювали ці принципи на рівні прийнятних і звичних кроків, незалежно від того, в якій сфері ця поведінка проявляється – в економіці, політиці, в інформаційному просторі, у педагогічному процесі чи у повсякденному спілкуванні, у сімейному житті, побуті. Ця складова у забезпечення гендерної рівності є не менш важливою, ніж робота на державному рівні, оскільки також вимагає реалізації цілого комплексу механізмів, включаючи гендерний аналіз, гендерні підходи і гендерну чутливість. Особливістю ж ситуації є те, що на рівні пересічних громадян більшість проблем, які насправді мають гендерні корені та ознаки, такими не сприймаються та ще й супроводжуються додатковими емоційними складовими, що спотворюють їх сприйняття або ж зводять у рамки звичних стереотипів.

Ми виходимо з того, що саме система вищої освіти, яка має сьогодні потужний науково-педагогічний потенціал і працює з молодими людьми, які в майбутньому стануть елітою країни і вестимуть за собою інших, здатна стати основною ланкою у формуванні нових підходів і традицій, що сприятимуть проникненню принципів гендерної рівності в усі сфери життя українського суспільства. Саме в українських університетах напрацьовані методики і технології, які дозволяють не лише продукувати і поширювати знання, але й формувати навички відповідної поведінки, в основу якої будуть покладені знання і принципи гендерної рівності.

Чоловіками і жінками у гендерному сенсі стають в процесі виховання, під впливом соціального оточення, яке соціалізує стать, перетворюючи істоту з певною біологічною належністю на стать психічну. Але дорослі по-різному спрямовують і регулюють поведінку хлопчиків і дівчаток. Наприклад, вони не

заохочують дослідницьку і конструкторську поведінку дівчаток, натомість схвалюють прояви цих рис у хлопців.

В. О. Сухомлинський закликав так організувати діяльність учнівського колективу, щоб не було «спеціально чоловічих і спеціально жіночих видів діяльності». «Не повинно бути таких трудових взаємовідносин, щоб дівчатка обслуговували хлопчиків і звикали таким чином до ролі домогосподарки. Те, що треба робити в домашньому господарстві, однаково вміло й старанно повинні робити чоловіки і жінки. Коли і є якийсь розподіл в самообслуговуванні, то він має бути тимчасовим: сьогодні хлопці виконують одну роботу, завтра – іншу». Неодноразово він повторював, що не можна допустити того, щоб «жінки наші ставали освіченими, інтелектуально багатими рабинями – одне з дуже важливих завдань школи». І далі: «Як вогню бійтеся, щоб дівчатка відчували: ми – слабші, наша доля – підкорятися». Закликаючи до чуйності і тактовності, В. О. Сухомлинський вважав неприпустимим для вихователя пояснювати ті чи інші позитивні чи негативні риси дитини приналежністю до тієї чи іншої статі, тим більше протиставляти дівчат хлопцям або навпаки [7].

Така поведінка дорослих свідчить про вкорінення в свідомість багатьох людей стереотипів – поширених здебільшого консервативних, надто спрощених уявлень про людей та їх поведінку. Найпоширеніші стереотипи означають статеву або етнічну належність людини. Менш поширеними є стереотипи щодо професійної належності, віку, політичних уподобань.

Специфічну групу становлять гендерні стереотипи, які є набором загальноприйнятих норм і суджень про становище жінок і чоловіків, норм їхньої поведінки, мотивів.

Гендерні стереотипи дійшли до нас із стародавніх часів. Вони успадковані від підвалин життя ранніх цивілізацій та культур. З часом у суспільстві за допомогою стереотипів формуються уявлення про те, якими мають бути дівчатка і жінки, хлопчики і чоловіки. Ці погляди втілюються в такі норми, які стають моделями для наслідування. На підставі цього всім жінкам і

всім чоловікам нав'язуються певні правила поведінки, яких вони повинні дотримуватися.

Такі застарілі погляди заважають руху суспільства вперед, тому їх необхідно докорінно змінити. Велику роль у подоланні гендерних стереотипів мають відігравати навчальні заклади, зокрема, школа, оскільки саме батьки і вчителі сприяють формуванню стереотипних статевих ролей. Закладені у дитинстві стереотипи поведінки відповідним чином впливають на виконання соціальних ролей в дорослому житті [2].

Виходячи з завдань, що стоять перед гендерною освітою в загальноосвітньому процесі соціалізації, ознайомлення підростаючого покоління з цінностями, нормами, правилами міжстатевого спілкування (норм релігії, літературні персонажі, розпорядження) педагоги так чи інакше стоять на шляху вирішення цих завдань.

Саме в початковій школі діти не тільки здобувають перші знання та розвиваються інтелектуально, але й виховуються відповідно до наявних гендерних стереотипів. Цьому сприяють не тільки однолітки, з якими діти граються та дружать завдяки подібності інтересів і поведінки, але й педагоги, оскільки залежно від статі дитини ставлення педагогів різняться. Ця диференціація спостерігається в різних очікуваннях педагогів від дітей.

Неабияке значення відіграють вже укорінені вислови вчителів, що насправді і не усвідомлюють свій вплив на формування гендерних стереотипів, наприклад: «Оленка не крутись, ти ж не хлопчик», чи «Миколка пише як дівчинка» або ж «Іринка підніми сміття, бо від Іванка не дочекаєшся», «плачеш як дівчисько» та ін. Кожен вчитель має реальні можливості і засоби правильно зорієнтувати дітей, у тому числі і у гендерній поведінці.

Виховання дітей в рамках традиційних уявлень сприяє розвитку у дівчат більшої емпатії. Дівчат заохочують до спілкування, до розвитку взаємовідносин. Жіночий стиль поведінки можна охарактеризувати як партнерський.

Негативні наслідки виховання дівчаток згідно з традиційними гендерними уявленнями – це пасивність, поступливість, залежність, орієнтація на заохочення, спрямованість на збереження відносин у будь-яких випадках.

У хлопців виховання в рамках традиційних уявлень сприяє розвитку здібностей приховувати і пригнічувати свої почуття. Хлопців стимулюють стримувати свої почуття. Це означає, що чоловік не може демонструвати страх, тривогу, сум, проявляти співучасть.

Виховання хлопців у відповідності з традиційною гендерною роллю тягне за собою такі негативні наслідки: обмежене емоційне життя, складність встановлення відносин з іншими людьми, страх загубити контроль над собою або підлеглими, нервові перенапруження [4, 19].

Одним з важливих механізмів передачі гендерних стереотипів та формування гендерної ідентичності є шкільний підручник.

Гендерна експертиза текстів підручників для початкової школи, що ґрунтується на контекст-аналізі широко досліджена у працях Т. Говорун, О. Кікінежді, О. Аніщенко й ін.

Згідно ґрунтовного дослідження «Гендер у соціально-психологічному вимірі», здійсненого Т. Говорун та О. Кікінежді, професії чоловіків та жінок на сторінках сучасних українських шкільних підручників полярно різняться. Чоловіки в них постають космонавтами, механізаторами, водіями, майстрами, вченими, жінки ж, переважно представляють професії, спрямовані на догляд за іншою людиною – домогосподарки, медсестри, вчительки, лікарки. Як правило, чоловічі й жіночі персонажі представлені в традиційних ролях, де перші діють, а другі мають справу з обставинами, що склалися поза їх власним волевиявленням [3].

Навчальний підручник, у змісті якого прослідковується гендерна стереотипізація, не опосередковано впливає на поведінку дитини. Школяр, намагаючись отримати інформацію про своє місце в навколишньому світі, опирається не на власний досвід, а черпає знання в тому числі і з шкільних підручників. Дитина через підручник отримує установки, цінності, гендерні

орієнтири, які характерні тій чи іншій статі, що в результаті призводить до набуття навиків, які необхідні для виконання гендерних ролей.

Слід зауважити, що шкільні підручники є одним із каналів отримання інформації про соціальні ролі жінок і чоловіків, про норми поведінки, прийняті в суспільстві. Постійне звернення молодших до навчальної літератури в процесі навчання сприяє неусвідомленому засвоєнню цих образів.

Зосередимо увагу на частоту звернення до гендерних стереотипів у підручниках початкової школи, виявляли соціальні ролі, які виконують персонажі на сторінках, вивчали розподіл сімейних обов'язків. Окремим питанням аналізу стало з'ясування фемінних/маскулінних якостей, які закріплюються у свідомості учнів і учениць початкової школи.

Результат гендерного аналізу показав, що підручники початкової школи у своєму змісті містять гендерні стереотипи, які транслують патріархальні уявлення про роль чоловіків і жінок у житті суспільства, закріплюють за чоловіками сферу суспільного життя (робота, бізнес тощо), а за жінками – побутову сферу (дім, родина, діти тощо) [1].

Разом з тим варто зазначити, що сьогодні спостерігається певний прогрес у збереженні гендерної рівності засобами навчальної літератури. Новітні підручники репрезентують розширене коло занять жінок з їх наближенням до чоловічих професій і навпаки.

Чинником гендерної просвіти є ігри та іграшки, вони допомагають дівчаткам практикуватися в тих видах діяльностей, що стосуються підготовки до материнства та ведення домашнього господарства, а також формують уміння і навички спілкування й співробітництва. Натомість ігри та іграшки хлопчиків пробуджують в них бажання творити, переробити оточуючий світ, допомагають розвивати навички, що ляжуть в основу просторових і математичних здібностей, заохочують незалежну, змагальну й лідерську поведінку. Згадаймо, для прикладу, відвідування магазину іграшок. Перше питання, яке Вам зададуть обов'язково буде такого змісту: "Вам іграшка потрібна для хлопчика, чи для дівчинки?". Відомо, що іграшки "призначені" для дівчаток (ляльки, посуд, м'які

іграшки) вирізняються яскравістю, рожевими тонами, іграшки ж для хлопчиків – це спортивний інвентар, кубики, конструктори, зброя, що знаходяться у великих розмальованих коробках, що традиційно орієнтує дівчаток на домівку, хлопчиків – на візуально-просторову діяльність.

Висновок. Отже, специфіка гендерного виховання учнів початкової школи полягає у звільненні від впливу статево-рольових стереотипів. Вони є досить стійкими і важко переборюються. До багатьох із них звикли, багато просто не помічають, сприймаючи як етичну норму або як традицію, яку потрібно наслідувати, але багато й таких стереотипів які негативно впливають на життя людей.

Література

1. Аніщенко О. В. Навчальна література для початкової школи: гендерний аналіз // Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць / В. О. Аніщенко. – К.: Педагогічна думка, 2003. – Вип. 4. – С. 252–257.
2. Гендерний підхід в управлінні загальноосвітніми навчальними закладами: План, програма та методичні матеріали для викладання навчального модуля на курсах підвищення кваліфікації резерву керівників шкіл. – К.: ЦППО, 2003, с.16
3. Говорун Т. Гендерна дискримінація в сфері освіти [Електронний ресурс] / Т. Говорун, О. Кікінежді – Режим доступу: <http://www.helsinki.org.ua/index.php?id=1200305760>
4. Губіна Л.С. Основи формування гендерної культури школярів: Методичний посібник для вчителів початкової школи. – Харків: ХОНМІБО, 2008. – 78 с.
5. Мельник Т.М. Гендерна політика в Україні. – К., 1999
6. Павлущенко Н.М. Гендерне виховання дітей молодшого шкільного віку. – Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. Тернопіль – 2011
7. Сухомлинський В.О. Павлиська середня школа. Вибр.твори: в 5 т. Т. 4 / В.О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977. – С. 7–392.